

a mesmerizmusnak is fontos szerep jut. A freudizmussal való rokonításon és elegyítésen kívül az író a mesmerizmus és a francia forradalom közötti hatástörténeti összefüggést hangsúlyozza. Mint ahogy arra Sloterdijk is utal az első fejezet egy lábjegyzetében, az ötlet, illetve a tudományos feldolgozás Robert Darnton „*klasszikus munkájában*” (MESMERISM AND THE END OF ENLIGHTENMENT IN FRANCE [A MESMERIZMUS ÉS A FRANCIA FELVILÁGOSODÁS VÉGE]) található. A mesmeri fluidum egyetemessége, a „*magnetikus internacionálé*”, a „*fluidális kozmopolitizmus*” eszméi a forradalom előtti francia értelmiséget szinte lázban tartották. A Mesmert és Rousseau-t ötvöző Sociétés de l'Harmonie Universelle szabadkőműves-páholyának tagjai közt későbbi girondisták is találhatók (például Adrien Duport, a regény egyik szereplője). A társaság emblémájának egyik fogalompárja: „*Physique universelle-Justice universelle.*” A fent említett Duport egyik barátjának megfogalmazásában: „...*le grand principe de la santé physique est l'égalité entre tous les êtres...*”

A történelem a regény csúcspontján, az utolsó fejezetben kerül igazán előtérbe. A Buzancyban tartózkodó és a márkit faggató Van Leyden aláveti magát a kezelésnek, hogy valóban megismerhesse az új pszichológiát. A freudi mintát követő (a márki a fekvő páciens háta mögött ül egy sötét szobában) alászállás a tudattalanba történelmi vízióba fullad. Megbomlik az eddig teljesen egységes narráció, az egyértelmű tér- és időrend. A fikció és a valóság összekeveredését egy negyven évvel későbbi rövid beszélgetés a márki és Van Leyden közt sem csökkenti. Van Leyden látomásában kitör a forradalom, letartóztatják, majd megmenekül és hazakerül. Közbe van iktatva az 1825-ös koronázási szertartás, ahol a már említett beszélgetés zajlik. A regény ideje tehát 1785 és 1825 között mozog. A kor fontosabb történelmi helyszínei is megemlítődnek („*Valmy, Marengo, Austerlitz, Jena, Moszkva, Lipcse, Waterloo*”), de Sloterdijk itt is hangsúlyozza, hogy őt nem a hivatalos történelem érdekli, hanem a mögötte kitapintható.

A Bécsbe visszatérő főhöz az utcán ismerősként üdvözlök. A regény zárójelenetében visszatér a Freud és Van Leyden közti hasonlóság. A gardróbtükörben önmagát szemlélő, immár megöregedett professzor tükörképe egyértelműen Freud.

A regény történetének ideje tehát az első huszonegy fejezetben lineáris és egyértelmű, a kontextusok játéka biztosítja a történet sokoldalúságát. A lineáris történelmi időbe ágyazódnak be olyan tudások – kontextusokkal és utalásaikkal együtt –, melyek jóval később keletkeztek. A modern kortudat születésének pillanata nemcsak történelmi esemény, annál több. Az ELŐLJÁRÓ BESZÉD szerint a „*tudattalan Bastille-ának*” ostroma megelőzte a tényleges Bastille ostromát.

Nemes Péter

GOLDMARK KÁROLY VONÓS KAMARAZENÉJE

B-dúr vonósnégyes op. 8, a-moll vonósötös op. 9
Lajtha Vonósnégyes. Mező László – cselló
Hungaroton Classic, HCD 31 556

Az európai késő romantikus zene egyik meghatározó képviselője, Goldmark Károly művészetének megítélése – életében és a halála óta eltelt nyolcvan évben is – folyamatosan, szinte évtizedről évtizedre és földrajzi helytől függően is változott. A múlt század végi Magyarország Liszt mellett Goldmarkot tekintette a nemzet valaha élt legjelentősebb komponistájának, aki Európa-szerte megalapozta a magyar zeneszerzős hírnevét. Hetvenedik születésnapján számos kitüntetésben részesült, tíz évvel később pedig országos ünnepségsorozat, díszhangversenyeket rendeztek tiszteletére, és a budapesti Tudományegyetem tiszteletbeli bölcsészdoktorává avatta.

Később, a húszas-harmincas években azonban származása és zenéjének hangsúlyozottan európai jellege miatt a magyar zenei közvélemény szinte teljesen megfeledkezett Goldmark oeuvre-jéről, és a helyzet 1945 után sem fordult kedvezőbbre, bár Káldor Márton és Várnai Péter regényesen megírt, de szakmailag megalapozott Goldmark-monográfiája (1956) és az életmű fokozatos visszatérése a hangversenyéletbe már előkészítette Goldmark újrafelfedezését, amely 1980-ban, születésének 150. évfordulóján következett be. Ekkor jelent meg – EMLÉKEK ÉLTEM-

BÖL címmel, Kecskeméti István közreadásában – Goldmark visszaemlékezés-kötetének magyar kiadása, és az elmúlt másfél évtizedben néhány valóban színvonalas hangfelvétel kiadvány is napvilágot látott, köztük a Hungaroton Classic tavalyi lemeze, amely Goldmark fiatalkori vonósnégyesét és vonósötösét tartalmazza.

Goldmark Károly életműve vitathatatlanul szervesen kapcsolódik a magyar zenetörténethez is: Keszthelyen született, fiatalon számos magyar városban (Pest-Buda, Sopron, Győr, Németkeresztúr) töltött hosszabb időt, a szabadságharc egyik csatájában is részt vett. Bár az 1860-as évek elejétől Ausztriában (Bécsben és Gmundenben) élt, gyakran hazalátogatott családtagjaihoz vagy egy-egy műve bemutatójára.

A kor magyar hangversenyéletének vezető együttesei, a Filharmóniai Társaság Zenekara, majd a századelőn az Országos Szimfóniai Zenekar, állandó jelleggel műsoron tartották a FALUSI LAKODALOM-szimfóniát, a SAKUNTALA-nyitányt, a HEGEDÜVERSENY-t (Hubay Jenő legendás szólójával), sőt a Filharmóniai Társaság fennállásának 50. évfordulójára Goldmark ZRÍNYI címmel ünnepi hangvételű szimfonikus költeményt is komponált, kisszámú magyar ihletésű alkotásának egyikét. A verbunkosra motívumaiban utaló, hangsúlyozottan nemzeti jellegű zene azonban egyáltalán nem illett Goldmark stílusához, kompozíciós eszközeihez. Az *Egyet-értés* kritikusa, p. e. ugyan úgy vélte, hogy a ZRÍNYI „teljesen magyar stílusú szimfonikus zene, lázasan liktelő magyar motívumokkal, amelyeket a mester a legváltozatosabb harmóniakban dolgozott fel, fényesen hangszerelve”, néhány évvel később viszont – már Bartók és Kodály színre lépése után – a kor egyik mértékadó recenziója, Kern Aurél pontosabban közelítette meg az igazságot: „a ZRÍNYI Goldmark munkái között nem áll első helyen. Nekünk azért kedves, mert magyar hangokat szólaltat meg benne. Valamikor tőle vártuk az útmutatást a magyar szimfonikus stílushoz. Későn adta meg. De hála a magyar talentumnak, nincs is már szükségünk arra, hogy Goldmark e tekintetben tanítsa. Szeretettel hallgatjuk cifra körmondatait, de jól tudjuk, hogy ez nem a magyar muzsika, s követni ebben Goldmarkot nem fogjuk”.

Goldmark valóban nem adott „útmutatást a magyar szimfonikus stílushoz”, hiszen egyetlen

irányzatnak, iskolának sem volt elkötelezettje. „Minthogy vezetni nem tudtam, és másokkal menni nem akartam, inkább egyedül haladtam” – írta időskori visszaemlékezésében, reálisan, objektíven értékelve művészi pályáját. Stílusának – és gyakran témaválasztásának is – az orientalisztikus kolorit iránti nyitottsága, színes harmonizálása, kitűnő hangszerelési képessége jó néhány művét és összességében egész kompozíciós nyelvezetét félreismerhetetlenül egyénivé alakította.

A Hungaroton új felvételén hallható két vonós kamarazenei alkotás nem tartozik az említett egyéni hangú kompozíciók közé, és remekműnek sem nevezhető. Páratlan értékük azonban, hogy bepillantást engednek egy kiforratlan arculatú, ekkor talán még nem is eléggé képzett, de ösztönös tehetségű harminc-harminckett éves komponista műhelyébe, egy Goldmark – mint szimfonikus és operaszerző – által szekunder jelentőségűnek tartott és az oeuvre egészében mennyiségi szempontból is elenyésző műfaj, a kamarazene segítségével.

Az 1860-ban komponált B-DÚR VONÓSNÉGYES (op. 8.) – Goldmark egyetlen kvartettje – nem igazán látványos és könnyen befogadható mű, inkább – a *Pester Lloyd* századévi kritikusanak szavaival élve – „egy erőteljes, zseniális természetű alkotó birkózását mutatja a szabad, önálló megjelenésért, az ellentétet a gondolatok merész szárnyalása és a még nem megfelelő formába öntött tisztán anyagi között”. Az 1991-ben alakult Lajtha Vonósnégyes (Rásonyi Leila – 1. hegedű, Olta Ildikó – 2. hegedű, Kolozsvári László – brácsa, Szabó Péter – cselló) interpretációja mindenekelőtt azért szerencsés, mert kitűnő érzékkel emeli ki a kvartett értékeit – egységes, tömör hangzás, a négy hangszer invenciózus dialógusjátékai –, s ezáltal a mű hiányosságai – sematikus dallamvezetés és harmóniafordulatok – háttérbe szorulnak.

Az első tételben expresszív szólalnak meg a bevezető Andante-szakasz rövid sóhajtó motívumai, hitelesek a váratlan modulációk, a komor elsötétülés (b-moll, majd asz-moll) valódi feszültséget teremt. A gyors főrés indítása talán nem eléggé lendületes, de karakterében hűen adja vissza a Goldmarkra oly jellemző fájdalom-remény ambivalenciát. A melléktéma érzelmes, lírai dallamai, a zárótétel pregnáns ritmusképletei gondosan ki-

munkált, igényes tolmácsolásban hangzanak fel, akár csak a pillanatról pillanatra új és új hangszerelési ötletekkel meglepetést szerző kidolgozásszakasz, amelyben a cselló és a brácsa apró kontrasztmotívumai, a hegedűk és a mélyvonósok tudatos elkülönítése már a hangszerelés, zenekarkezelés későbbi mestereit mutatja.

A lassú tételt – legalábbis bevezetését tekintve – egyértelmű motivikus rokonság fűzi az első tételhez. A kezdeti „Seufzer-Motívum”, majd a tétel egészére jellemző, szinte Chopin stílusára visszautaló, szlávosan érzelmes vagy éppen Goldmark több mint egy évtizeddel későbbi operája, a SÁBA KIRÁLYNŐJE hangvéltelt előlegező dallamvilág a Lajtha Vonósnégyes előadásában egyaránt érzékenyen, szuggesztíven szólal meg, bár a két középső szólam apró intonációs bizonytalansága és a tételt lezáró expresszív brácsa-recitativo túlzott visszafogottsága kissé zavarólag hat.

Az interpretáció egyik csúcspontja a rövid terjedelmű, koncíz Scherzo, amelynek alapja az örökmozgószerű, motorikus alapülktetés, valamint Goldmark kedvelt ritmusképlete, a triola előtérbe helyezése. Kolozsvári László és Szabó Péter technikailag kifogástalan, perfekt, ugyanakkor mértéktartó, tudatosan a háttérben maradó játéka valóban biztos, állandó ostinatoalapot jelent, amely felett a két hegedű indulószerűen ritmuscentrikus, illetve széles ívű, dallamcentrikus motívumai egyaránt tökéletesen érvényesülhetnek.

A finálé indítása kissé hátortalannak tűnik, s ezért a bevezető ütemek „függönytémája” és a visszafogott főtéma kontrasztja, az egész tétel legeredtebb zeneszerzői ötlete nem valósul meg teljes szépségében. A későbbiekben kiemelkedő Rásonyi Leila meleg tónusú, kifejező játéka, amelyhez harmonikusan társul a másik három szólam. Összességében a kvartett tolmácsolása – ha nem igazán eredeti és átütő erejű is – megbízható és kottahű, s ezért hiteles képet fest a gyakorlatilag teljesen ismeretlen Goldmark-műről.

A két évvel később, 1862-ben keletkezett A-MOLL VONÓSŐTŐS (op. 9) – amelyet a szerző „*Erkel Ferenc királyi magyar főzeneigazgató úrnak*” ajánlott – zenetörténeti értékét, a műfaj történetben betöltött szerepét és a Goldmark-oeuvre egészében elfoglalt helyét tekintve egyaránt jelentősebb a kvartettnél. A Mendelssohn és Brahms kamarazenei szer-

kesztésmódjából sokat merítő alkotás hangszer-összeállítását – két hegedű, brácsa, két cselló – tekintve követi a vonósötös megte-remtőjét, Luigi Boccherinit, a romantikusok közül pedig Schubertet, szemben áll viszont a vonóskvintettjeiben két brácsát szerepeltető Mozarttal. A két csellót foglalkoztató apparátus – a másik csellószólamot a felvételen Mező László játssza – egyáltalán nem véletlen: a mű egyik különlegessége éppen a mélyvonósok dominanciája és a cselló technikai adottságainak, hangterjedelmének maximális kiaknázása.

A Lajtha Vonósnégyes tolmácsolásában az első tétel főtémája kontúrosan, világosan, de gazdag tónussal szólal meg, a derűs, zsánerképszerű G-dúr csellótéma és C-dúr hegedűmotívum lendülete is elismerést érdemel. A tétel dramaturgiája, elsősorban az állandó szekvenciamenetekre épülő sűrítés, drámai fokozás realizálása azonban nem eléggé hatásos: az említett két, nagy vivőerejű dúr-dallam után érezhető visszaesés következik be, és a kidolgozás ezernyi apró hangszerelési ötlet, az orgonapontok és mozgékony dallamok különös együtt hangzása sem érvényesül megfelelően.

Az Andante con moto karaktermegjelölésű, lírai, de érzelmes második tételben a két cselló – Mező László és Szabó Péter kitűnő együttműködésének köszönhetően – érzékletesen, természetes egyszerűséggel jeleníti meg a Goldmark által megálmodott „kürttónust”, Rásonyi Leila előadásában pedig magával ragadó a prímhegedű magas regiszterben megadó, szekvenciára épülő dallama, amely – különösen a tétel alaphangneme (E-dúr) ismeretében – az irracionális világ, a romantikus tündérmese allegóriájának tekinthető. Hasonlóan szép, tudatosan átgondolt, harmonikus a tétel kontrasztanyaga, a szenvedélyes triola-motívumsor – amely (akár csak a VONÓSNEGYES lassú tételének egyik témája) tematikus-motivikus kapcsolatban áll a SÁBA KIRÁLYNŐJE szerelmi dallamával – megszólaltatása is.

A Scherzo a két évvel korábbi kvartett scherzotételéhez viszonyítva lényegesen népiesebb, bár alapja, összekötőeleme ezúttal is az állandó ritmusképletekre épülő, ostinatoszerű kíséret. Az interpretáció kulturált és kiegyensúlyozott, bár hiányzik belőle az igazi népies dudamuzsika, a mazurkára emlékező-

tető ritmusok intenzitása. Briliánsan, a szólamok logikáját kristálytisztán nyomon követve hangzik fel viszont a finálé, amelyben újra említést érdemel a két hegedű és a két cselló tökéletesen összecsiszolt együttműködése.

A Hungaroton felvétele technikai szempontból alig bírálható. A négy, illetve öt hangszernek a hangtér egészében való elhelyezése pontosan követi az európai standardot, a hangszínek és arányok ideálisak, s ez Bárány Gusztáv zenei rendező munkáját dicséri. A mikrofontechnika is korrekt, bár – különösen a kvartett esetében – túlzottan érezhető a négy instrumentum pontos egyensúlyára, a tökéletes kiegyenlítettégre való törekvés, amely egy-egy szólisztikus szakasz esetében negatívan befolyásolja a hangképet, hiszen a három hangszeren megszólaló, nemritkán teljesen homogén ritmusú kíséret feleslegesen felerősödik.

Az új CD – amely Goldmark szülővárosa, Keszthely kulturális intézménye, a Helikon Kastélymúzeum támogatásával készült – egyaránt ajánlható az érzelmes-melankolikus romantikus muzsika kedvelőinek és a múlt századi magyar zene rejtett értékeit megismerni vágyó zenebarátoknak.

Retkes Attila

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

BOCS

Szerkesztőimnek

Sajnálom, kedves tutoraim,
 hogy nem keltett a versem, csak unalmat,
 hogy mint a főadó műsorain,
 áttetszik rajta a tavalyi harmat,
 hogy lyukas zoknit stoppolgat a rím
 és steppelt házikabátra utalnak
 ki-kifeslő emlékfoszlányaim
 (örül az elme, *most* magába marhat).
 Igen: hol tömjén, hol meg naftalin.
 Mint építmény: egy miniatűr Karnak,
 s a képek a nézés oszlopain
 megannyi elszánt Simcont aszalnak.
 De legyen vége már e képzavarnak;
 mint rég, rossz választások napjain
 a szomjas honpolgár a szesztilalmat,
 nézzétek el hiányosságaim,
 miként a jobb is megbocsát a balnak.

Halasi Zoltán

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap,
 a Soros-alapítvány, a Budapest Bank és a József Attila-alapítvány
 támogatásával jelenik meg